

O‘QITUVCHILARNI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHDA P5BL YONDASHUVINI TATBIQ QILISH QONUNIYATLARI

Fayzullayeva G.Sh.

*Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish
milliy markazi, Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari
kafedrası mudiri, dotsent (PhD)*

Tayanch so‘zlar: P5BL, uzluksiz kasbiy rivojlantirish, o‘qituvchilar, innovatsion yondashuv, ta’lim samaradorligi.

Ключевые слова: P5BL, непрерывное профессиональное развитие, учителя, инновационный подход, эффективность образования.

Key words: P5BL, continuous professional development, teachers, innovative approach, educational effectiveness.

Kirish. Taraqqiyotning yangi bosqichlariga o‘tish munosabati bilan jamiyatimizda jadal sur‘atlar bilan ro‘y berayotgan o‘zgarishlar ta’lim rivojiga katta ta’sir ko‘rsatdi. Hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy bir sharoitda barcha ta’lim tashkilotlarining ilmiy-metodologik nazariyasi va ish amaliyoti shaxsni o‘z-o‘zini anglaydigan, o‘z rivojlanishining mas’uliyatli subyekti ekanligini his qiluvchi etib tarbiyalashga asoslangan. Shu jihatdan qaralganda, ta’lim tizimining barcha qismlarini insonparvarlashtirish hamda o‘rganish jarayoniga kompleks qamrovni kirita olish o‘qituvchining asosiy qadriyat yo‘nalishi bo‘lishi, uning har bir o‘quvchi va jamoa bilan o‘zaro munosabatlaridagi differensial pozitsiyasini, odatiy qo‘llanuvchi metodlarga o‘zgartirishlar kiritib borishini belgilaydi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Tadqiqot ishida yoritilayotgan P5BL xorij ta’limining ayrim sohalarida ommalashayotgan yondashuv sanaladi va quyidagi besh bosqichda amalga oshiriladi: muammoga asoslangan o‘qitish (problem based learning – PBL), loyihaga asoslangan o‘qitish (project based learning – PBL), shaxsga asoslangan o‘qitish (person (people) based learning – PBL), jarayonga asoslangan o‘qitish (process based learning – PBL), natijaga (mahsulotga) asoslangan o‘qitish (product based learning – PBL) hamda

ularning uzviyligidan tashkil topgan yondashuv P5BL abrevaturasini ifodalaydi [78]. Ushbu yondashuv tarkibida birlashtirilgan har bir ilmiy tushuncha o'ziga xos tadqiqot obyekti sifatida H.S. Barrows, C.E. Hmelo-Silver, M.Gultekin, T.Markham, G.Ganefri, A.Mardin, U.Rahmi, A.Yulastri, Jeffrey Baron Levi, Kathy Baker, Sarah Webster, Jillian Dahm-McConnell, Pam Hamilton, Murray Hillier [63; 83, 80, 82, 95, 94, 107, 212] va boshqalar tomonidan keng o'rganilgan. Tadqiqot vositasi sifatida amaliyotda muvaffaqiyatli qo'llanilishi ta'kidlanayotgan P5BL [79] bugungi talablarga javob beradigan, o'quvchida hayotiy ko'nikmalarning qay darajada shakllanganligini namoyon etadigan yondashuvdir.

Muhokama, tadqiq va talqin. O'rganilgan ilmiy manbalar va izlanishlar natijasida P5BL pedagogik qonuniyatlarning hech birini inkor qilmasligini aniqlash barobarida, ushbu yondashuvga xoslikni ko'rsatuvchi mualliflik g'oyalari bilan takomillashtirilgan quyidagi qonuniyatlarni keltirib o'tishni lozim topdik:

O'quv GPS(Global Positioning System – global joylashishni aniqlash tizimi) ga ega bo'lish – ya'ni o'qituvchi sifatida o'rganilayotgan mavzu bo'yicha o'quv GPSlarini yarata olish va o'quvchiga taqdim etish, chunki ishtirokchi o'rganilayotgan fani qaysi ehtiyojiga xizmat qilishini bilsa va unga olib boruvchi tizimni his qilsagina, o'quv jarayoniga o'z yondashuvini o'zgartiradi. Bunday qonuniyatga amal qilish o'quvchining o'rganish samaradorligida boshqa yo'nalishlardan anchayin farq qiladi. Mukammal o'quv GPSini ishlab chiqishda o'qituvchi bir nechta strategiyalarga amal qilishi lozim:

- o'quv maqsadlari hamda muvaffaqiyatni ta'minlovchi mezonlarni aniqlash: o'quv maqsadini auditoriyaning yoshi va darajasiga mos uslubda yozish, shuningdek, maqsadni dars avvalida tushuntirish, dars jarayonida va so'ngida eslatish; muvaffaqiyat mezonlarini konkret ifodalovchi rubrikalar tuzish; tinglovchilar (o'quvchilar) aniq natija (mahsulot) haqida tasavvurga ega bo'lishlari uchun mashg'ulotni modellashtirish;

- formativ baholashni amalga oshirish: baholash o'quvchining qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qilishi zarur, viktorinalar, chiqish so'rovnomalari, juftlikda o'ylash, sinf so'rovlari ta'lim ishtirokchilarining bilimi va dunyoqarashini rivojlantirish borasida muhim qaror qabul qilishga ko'maklashadi;

- samarali fikr-mulohazalar: teskari aloqa, maqsadli javob, guruhli mikrokonferensiyalar, bahoni kechiktirish kabi usullardan foydalanish.

2. Tasniflash, bog'lash (aloqadorlik), qiyoslash – miya kongnitiv xususiyatiga ko'ra tushunchalarni anglash uchun tasniflaydi, bog'lanishlariga qarab ma'lum

guruhlarga ajratadi hamda qiyoslashlar orqali olingan ma'lumotlarning asl xususiyatini tushunadi. O'qitishda ushbu tabiiy tendensiyadan unumli foydalanish, faqatgina o'quvchining bilimini kuchaytirishga xizmat qiladi. Konsepsiyani aniqlash, grafik organizatorlar, induktiv ta'lim kabi strategiyalar bu qonuniyatning natijadorligini oshiradi.

3. Qayta ishlashga yo'naltirilgan amaliyot qonuniyati – mustaqil amaliyotga yo'l ochish va o'quvchini mustaqil qarorlari orqali nazariyalarni o'zgartirishga yo'naltirish, ya'ni berilgan materialni o'quvchining amaliy faoliyatiga solishtirish imkonini berish, jamoaviy ish, harakat, dars davomida eslatmalardan foydalanish usuli va birgalikda o'rganish prinsiplaridan foydalanish.

4. Bilimlarni tekshirish qonuniyati yoki qabul qilinganini aniqlashdan ko'ra, bilimlarni qaytarib olish usullarini takomillashtirish. Bu 3-qonuniyatga bog'liqlikda amalga oshadi. Darsda ma'lumot berish va uni testlar, so'rovlar asosida o'quvchi(tinglovchi)ning qabul qilganligini, o'rganishni ta'minlash o'qituvchi uchun asosiy tamoyil hamda maqsad sanaladi. Bu qonuniyatda esa darsda o'quvchi yaxshiroq eslab qolishi uchun kam balli viktorinalar, flesh-kartalar yaratish va ishlashni o'rgatish hamda boshqa shu kabi metodlar orqali matnsiz o'z bilimlarida qidiruv, izlanish amaliyoti yo'lga qo'yiladi.

5. Inklyuziv ta'lim qonuniyati – bunday amaliyotni qo'llab-quvvatlash, ta'limda haqiqiy ma'noda shaxsga asoslangan o'qitishni joriy qilishga olib keladi. Butun dunyoda yuqori sifatli ta'lim olishi uchun har bir insonning teng qadriyatga ega ekanligi o'quvchining bilim, ko'nikma va qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Shuningdek, P5BL ushbu qonuniyatlarning samarali ishlashi uchun bir qancha tamoyillarga ham asoslanadi: tizimlilik; uzluksizlik va uzviylik; variativlik; mustaqil ta'limning ustuvorligi; ta'lim oluvchining hamkorlikdagi faoliyati; ilmiy-metodik kuzatuv; ijobiy-hayotiy (ijtimoiy va kasbiy) tajribani qo'llash; jarayonda o'rganish; yangi bilimlarni egallashda to'siq bo'ladigan eskirgan tajriba va shaxsiy qarashlarni korreksiyalash tamoyili; o'qitishda individual yondashuv; elektivlik; refleksivlik; o'qitish natijalarida ta'lim oluvchi amaliy faoliyatining zaruriyati; anglanganlik va faollik; ta'lim natijalarini faollashtirish (amaliyotga tezkor qo'llash); ta'lim oluvchining rivojlanishi; motivatsiyalash; sifat kafolati; muvofiqlik va oshkoralik; innovatsion yondashuvlar.

P5BL modeli ta'lim muassasasi, amaliyotchilar va turli fanlardan talabalarni birlashtirish, jamoaviy muhitni yaratish madaniyatini shakllantirishga qaratilgan bo'lib, ishtirokchilarning har biri loyihani amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi [78]. Olimlarning fikricha, P5BL modeli bilan "talaba" jamoasi va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasida o'quv jarayonini rivojlantirish hamda

kognitiv jarayonlarni namoyon qilish osonlashadi. Loyihaga yo‘naltirilgan ko‘p tarmoqli aloqadorlik paydo bo‘ladi va nafaqat bir jamoa, balki bir nechta jamoa o‘rtasida hamkorlik muhiti oqibatida nazariyachilar amaliyotchilar jamoasiga aylanadi [79], ya‘niki o‘rganilayotgan va ko‘zlangan har bir muammoning samaradorligiga ishlashga o‘tiladi. Maktab ta‘limi tizimida o‘qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishning P5BL yondashuvini faollashtirish ko‘pgina muammolarga yechim topilishiga zamin yaratadi.

Natija (Mualliflik ta‘riflari). Yuqoridagi qonuniyatlar orqali P5BL yondashuvini kognitiv strategiya sifatida belgilashda o‘qituvchi rivojlanishini metabilimlarga bog‘lash orqali integrativ xususiyat yaratish, mavjud muammoning yechimiga boruvchi o‘quv-metodik tadbirlarni tizimlashtirish vositasida amaliyotga yo‘naltirilgan pozitsiyani mustahkamlash hamda jamoaviy mahsulot yaratish algoritmiga ega bo‘lish nazarda tutiladi. Tadqiqotdagi ushbu xulosalanish ayrim tushunchalarning mohiyatini yoritish imkonini berdi.

Kognitiv strategiyalar – bu kasbiy rivojlanish jarayonida o‘qituvchiga o‘z bilim va ko‘nikmalarini oshirishda yordam beradigan mental voqealardir. P5BL yondashuvi shunday aqliy jarayon va usullarni o‘zida qamrab oluvchi kognitiv mexanizm sanaladi. Kognitiv strategiyalar tashkiliy, qayta ishlash va takomillashtirish, tushunish va anglashni kuchaytirish, metakognitiv, motivatsion va emotsional strategiyalar ustiga quriladi hamda o‘qituvchilarning o‘z bilimlarini mustahkamlash, tushunish, amaliyotda qo‘llash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Metabilimlarga bog‘lash – o‘qituvchi shaxsiy-kasbiy rivojlanishini metabilimlarga bog‘lash bu uning o‘sish jarayonidagi muammolar yechimiga borish va o‘quvchilarga bilim berish jarayonini integrallash, tahliliy yuksalishning yuqori darajasidir. Ya‘ni bunda o‘qituvchi o‘zini ruhiy, aqliy, fan va kasbiy o‘qitishga yo‘naltirilgan ta‘limiy maqsadini o‘quvchining muammolari yechimi negizida amalga oshirishini tushunadi, shu yo‘nalishda harakatlanadi.

Amaliyotga yo‘naltirilgan pozitsiyani mustahkamlash – o‘qituvchining fanga oid, shuningdek, psixologik, ma‘naviy, kasbiy-metodik sohalardagi bilimini amaliy faoliyatida doimiy aks etib borishini ta‘minlash va kuchaytirishni anglatadi. Ushbu pozitsiyani mustahkamlash uchun o‘qituvchi ko‘proq amaliy topshiriqlarni yaratishi hamda faoliyatida taqdim etishi, kollaborativlikda jamoaviy ishlarda ishtirok etishi, mentorlar bilan ishlashi, feedbackni qabul qila olishi, jarayonga o‘z-o‘zini baholashi va takomillashtirishi zarur bo‘ladi.

Jamoaviy mahsulot yaratish algoritmi – ta‘lim jarayonida P5BL yondashuvini qo‘llashning tub mohiyati ham o‘qituvchini kasbiy rivojlanishga erishishda

yakka egallagan bilimnigina emas, balki jamoaviy hamkorlikni ta'minlash va innovatsion mahsulotlar yaratish jarayonini tashkil etishni ifodalaydi. Kasbiy rivojlanishda jamoaviy mahsulotni yaratish algoritmi mahsulotni yaratish va uni o'quvchilarga taqdim etish jarayonida mas'ul hamda ishtirokchilarni qo'llab-quvvatlash uchun samarali tajribani ta'minlashga yordam beradi. Demak, yuqoridagi algoritm P5BL yondashuvining muammo(g'oya)dan natijagacha boruvchi algoritmiga tengdir.

Xulosa. Demak, o'qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishda P5BL yondashuvini qo'llash shaxsiy, kasbiy o'sishga oid bilimlarni uyg'unlikda o'rgatishga qaratilganligi, shuningdek, yangi mazmuni o'rganish bo'yicha tegishli o'z-o'zini boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish, modellashtirish, kognitiv murabbiylik, yo'naltirilgan ta'lim, o'quv jarayonlari ustidan nazoratni tinglovchiga bosqichma-bosqich o'tkazishi bilan muhimdir. O'rganishlar xulosasiga ko'ra, aynan P5BL yondashuvi o'qituvchilarning malaka oshirish jarayonlarini tashkil etishda, uzluksiz kasbiy rivojlantirishda muammoga, loyihaga va shaxsga, jarayonga, natijaga asoslangan o'qitish yondashuvlari bilan strukturada tizimlash mumkin bo'lgan, biri ikkinchisini taqozo etuvchi uzviylik zanjiri hosilasidir.

Adabiyotlar:

1. Barrows H.S. Problem-based learning in medicine and beyond: A brief overview // *New directions of teaching and learning*. – 1996. – № 68. – P. 3-12.
2. Fruchter, R. (1998). Roles of Computing in P5BL: Problem-, Project-, product-, process-, and People-based Learning, Artificial Intelligence for Engineering-Design, Analysis and Manufacturing, Cambridge University Press. 65- 67.
3. Fruchter. R. & Lewis S. (2003). Mentoring Models in Support of P5BL in Architecture/Engineering Construction Global Teamwork, *The International Journal of Engineering Education*.19(5). 663- 671.
4. Ganefri, G. (2013). The Development of Production-Based Learning Approach to Entrepreneurial Spirit for Engineering Students. *Journal Asian Social. Science*; Vol. 9, No. 12; 2013. ISSN 1911-2017 E-ISSN 1911-2025.
5. Gultekin M. The effect of project-based learning on learning outcomes in the 5th grade social studies course in primary education // *Educational Science*. – 2005. – 5(2). – P. 548-556.
6. Hmelo-Silver C. E. Problem-based learning: What and how do students learn? // *Educational Psychology Review*. – 2004. – 16(3). – P. 235-266.
7. Mardin, A., Rahmi, U., Yulastri, A. (2018). Production based learning: As a tool to increase entrepreneurial skills of students. Doi: 10.31227/osf.io/3fqyu.
8. Markham, T. (2011). Project-Based Learning. *Teacher Librarian*, 39(2), 38-42.
9. The Hairy Bkie and Other Metacognitive Strategies. Chapter: *Process-Based Learning* / Jeffrey Baron Levi. First Online: 08 August 2020. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-46618-3_2.
10. <https://www.ualberta.ca/rehabilitation/media-library/faculty-site/research/bsa/person-and-practice-based-learning-1411120.pdf>.

РЕЗЮМЕ

Ta'limning o'zgaruvchan sharoitida uning poydevorini mustahkamlovchi inson hisoblangan o'qituvchining innovatsiyalarga ochiqligi, tezkor moslashuvchanligi juda muhim. Ushbu maqola o'qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishda P5BL yondashuvini tatbiq qilish qonuniyatlarini o'rganishga va mualliflik talqinlarida taqdim etishga bag'ishlangan. P5BL o'qitish metodologiyasi sifatida, o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish, zamonaviy ta'lim jarayonlarida innovatsion yondashuvlarni qo'llash va o'quv jarayonini takomillashtirishda asosiy vositalardan biri bo'la oladi. Maqolada P5BL yondashuvi orqali o'qituvchilarning mustaqil va kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, jamoaviy hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini shakllantirish hamda o'quvchilarning ta'lim natijalarini yaxshilash usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, P5BL yondashuvini ta'lim amaliyotida muvaffaqiyatli tatbiq qilish uchun zaruriy strategiyalar haqida ham batafsil ma'lumot berilgan.

РЕЗЮМЕ

В условиях изменяющегося образовательного процесса крайне важно, чтобы учитель, являющийся фундаментом этой системы, был открыт к инновациям и быстро адаптировался. Данная статья посвящена изучению и представлению авторских интерпретаций принципов применения подхода P5BL в непрерывном профессиональном развитии учителей. Методология P5BL может стать одним из основных инструментов для повышения профессиональной квалификации учителей, внедрения инновационных подходов в современные образовательные процессы и совершенствования учебного процесса. В статье анализируется развитие способностей учителей к самостоятельному и креативному мышлению, формирование навыков работы в команде и улучшение образовательных результатов учащихся с помощью подхода P5BL. Также подробно рассматриваются стратегии, необходимые для успешного внедрения подхода P5BL в образовательную практику.

SUMMARY

In the changing conditions of education, it is crucial for teachers, who are considered the foundation of education, to be open to innovations and quickly adaptable. This article is dedicated to studying and presenting the principles of applying the P5BL approach in the continuous professional development of teachers in the authors' interpretations. As a teaching methodology, P5BL can be a key tool in enhancing teachers' professional skills, applying innovative approaches in modern educational processes, and improving the learning process. The article analyzes methods for developing teachers' independent and creative thinking abilities, forming teamwork skills, and improving students' educational outcomes through the P5BL approach. Additionally, detailed information is provided on the necessary strategies for successfully implementing the P5BL approach in educational practice.